

Nemzeti jelképversek, énekek

Gyakran rögzítik egy ország alkotmányában, melyik költői szöveg és dallam az illető ország himnusza. Magyarországon a közfelfogás és a napi gyakorlat hosszú ideje Kölcsey Ferenc Erkel Ferenc által megzenésített Himnuszát tekinteti nemzeti himnusznak, mégis, csupán a kommunizmus bukása után, a jogállamiság és a demokrácia követelményeinek megfelelően átírt alkotmányba került be ez a tény.

A nemzeti himnusz a modern nemzeti állammal megszülető fogalom. Jelkép - egy megzenésített--- költemény, s nem minden esetben felel meg a himnusz irodalmi műfajának. Európában a 18. század végétől az egyik legfontosabb mintának a francia Marseillaise számított. Említettük már, hogy 1896-ban - hivatalosan - nem számított nemzeti-állami himnusznak Kölcsey verse. Akkor sem, ha végül az athéni öbölben a kis magyar küldöttség elénekelte első olimpiai bajnokunk tiszteletére.

Tudjuk, hogy a Himnusz 1823 januárjában született, s nem egyik napról a másikra lett belőle nemzeti imádság. Általában rövidebb-hosszabb ideig tartó folyamat, míg a közvélekedés vagy a törvényhozás elfogadja egyik vagy másik költeményt a nemzet himnuszának. Nálunk is története van nemzeti himnuszunknak. Érdemes röviden említeni az előzményeket is, hiszen a közösségi identitásnak voltak a korábbi századokban is szavalt-énekelte jelképei.

Bizonyos mértékig közösségi, országhoz fűződő azonosulást fejeztek ki a "nemzeti" szentek középkori himnusza is. Az anyanyelvű művelődés kialakulásával, a magyar sajátosságoknak megfelelően - egymás mellett, néha egymással versenyezvén és összeütközve - létezett a magyar műveltségnek egy protestáns és egy katolikus változata. A hagyomány szerint Bocskai István hajdúi a 90. zsoltárt ("Tebenned bízunk eleitől fogva...") énekeltek harcba indulván, s később úgy tartották számon, mint a magyar reformátusok első számú énekét:
"Tebenned bízunk eleitől fogva,

Uram, téged tartottunk hajlékunknak,
Mikor még semmi hegyek nem voltak,
Hogy még sem ég, sem föld nem volt formálva:
Te voltál és te vagy erős Isten.
És te megmaradsz minden időben."
(XC. zsoltár)

A katolikus magyarság körében nagy népszerűsége tett szert a 18. századból származó,
"Boldog Asszony anyánk" kezdetű ének, Lancsarics Bonifác pannonhalmi szerzetes
szerzeménye.

BOLDOG ASSZONY ANYÁNK...
(A régi magyar himnusz)

Boldog Asszony anyánk,
Régi nagy pátrónánk,
Nagy ínségben lévén Így szólít meg hazánk:
Magyarországról, romlott hazánkról
Ne felejtkezzél el szegény magyarokról!

Nyisd fel az egeket
Sok kiáltásunkra,
Anyai palástod
Fordítsd oltalmunkra!
Magyarországról, romlott hazánkról
ne felejtkezzél el szegény magyarokról!

Kegyes szemeiddel
Tekintsd meg népedet,
Segéld meg áldásra
Magyar nemzetedet!
Magyarországról, romlott hazánkról,
Ne felejtkezzél el szegény magyarokról!

[...]

Tudod, hogy Szent István
Örökségben hagyott,
Szent László király is
Minket reád bízott.
Magyarországról, romlott hazánkról,

Ne felejtkezzél el szegény magyarokról!

[...]

A felekezeti tartalom természetes egységben jelent meg a nemzetivel, hiszen a Szűz Máriához intézett fohász a magyarok nevében szól.

A függetlenségi érzelmeket és a szabadságharcos hagyományokat tartotta ébren legalább egy évszázadon keresztül a hatóságok által nemegyszer betiltott híres Rákóczi- nóta. Így hangzik első versszaka:

"Jaj, régi szép magyar nép!
Az ellenség téged mikép
Szaggat és tép!
Mire jutott állapotod
Romlandó cserép.
Mint egy kedves eleven kép
Voltál olyan szép,
Magyar nép!
De a sasnak körme között
Fonnyadsz, mint a lép.
Szegény magyar nép
Mikor léssz már ép?
Megromlottál mint cserép.
Jaj hát szegény magyar nemzet
Jóra mikor lép?"

A Rákóczi-nóta indulóformában lett közismert és népszerű, Berlioz francia zeneszerző, valamint Liszt Ferenc földolgozásában.

Ha közvélemény-kutatást tartanánk, hogy melyik a legfontosabb három nemzeti jelképnek számító költemény, alighanem a legtöbben Kölcsey Himnusza mellett Vörösmarty Szózatát és Petőfi Nemzeti dalát említenék.

Születésük évszámai: 1823, 1836 és 1848 megrajzolják a magyar történelem egyik kivételesen nagy korszakának az ívét, a reformkor hajnalától 1848. március 15-ig. Kölcsey 1823 januárjában vetette papírra versét, s csak öt esztendővel később jelent meg nyomtatásban. Vörösmarty ódája 1836-ban látott napvilágot az Aurora című folyóiratban. Petőfi Nemzeti dala elválaszthatatlanul egybeforrt az 1848-as pesti forradalommal. A nagy nap előtt, március 13-án írta, és ez a vers lett a Tizenkét ponttal együtt a szabaddá tett sajtó első terméke.

Kölcsey versének a műfaja - amit a cím is nyomatékosít - megfelel a himnusz irodalmi hagyományának. Az ókor klasszikus himnuszai istenek, uralkodók dicsőségét hirdették, a

középkori himnuszok a szenteket magasztalták. Az európai történelem első modern nemzetállami himnuszai - mint például az angol - az uralkodót dicsőítették. Ezzel a hagyománnyal szakított a francia Marseillaise, melyben a haza, a nemzet lett a dicsőítés tárgya, és eltűnt a vallásos tartalom.

A mi Himnuszunk imádság, Istenhez szóló fohász. Megtaláljuk benne a hazának mint megszentelt térnek a dicsőítését és a nemzet múltjának értelmezését. Az első versszak könyörgését az utolsó versszak nyomatékosítva ismétli meg. Az első és a nyolcadik strófa így keretbe foglalja a verset, amelyen belül a nemzeti történelem legfontosabb tanulságait tekinti át a költő. A hat középső versszakból az első kettő az áldó Isten kegyelmének eredményeit vonultatja fel: a honfoglalást, az áldott hazai tájat, a nagyszerű diadalokat. A negyedik versszakról kezdődik a haragvó Isten büntető csapásainak bemutatása: a mongol és a török pusztítás, a testvérharcok, a hontalanság. A költő elismeri, hogy a szenvedések sorozatát a magyar nép bűnei okozták, ám az utolsó versszakban - a megismételt fohászban - szájalomért fordul Istenhez, hogy a mérhetetlen kínok, a megszenvedett bűnök után hozzon a nemzet számára jobb jövőt. Kölcsey - a reformáció korának hagyományát folytatva - a magyarság romlásának okát a nemzet bűneiben látta. Érdeemes arra is fölfigyelnünk, hogy az első és utolsó versszakok "tép-nép" rímpárja a Rákóczi-nóta rímével cseng össze.

Vörösmarty Szózatának irodalmi műfaja óda. Szerkezete bizonyos tekintetben a Himnuszéra emlékeztet, az utolsó két versszak - némi változtatással - a kezdő strófát teszi nyomatékosabbá. A Szózat történelmi panorámája is végigtekint a dicső múlton, a honfoglalástól kezdve a törökellenes küzdelmeken át a százados szabadságharcokig. A haza itt a nemzeti történelem megszentelt földje:

"Ez a föld, melyen annyiszor
Apáid vére folyt;
Ez, melyhez minden szent nevet
Egy ezredév csatolt."

Vörösmarty élet-halál feszültségben szemléli a nemzet sorsát, a nagyvilághoz fellebbező döntésért. A nemzethalál víziójával viaskodik. A magyar reformkor nemzedéke számára fenyegető jelzés, volt Herdernek, a nagy német tudósnek híres jóslata, miszerint évszázadok múltán kivész a magyarok nyelve a Kárpát-medencéből. "A nagyszerű halál" (mai nyelven: nagyszabású halál, pusztulás) képe mégsem kilátástalanságot, csüggedést sugall, hanem erkölcsi felhívás kíván lenni a nemzethez, mellyel mozgósítani akar, amelyre a válasz csak az lehet:

"Légy híve rendületlenül
Hazádnak, oh magyar..."

Petőfi Sándor ébresztőnek, buzdítónak szánta Nemzeti dalát, melyben a költő a nemzetet, a magyart szólítja meg:

"Talpra magyar, hí a haza!
Itt az idő, most vagy soha!
Rabok legyünk, vagy szabadok?
Ez a kérdés, válaszatok! -
A magyarok istenére

Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!"

A Nemzeti dal azok közé a művek közé tartozik, amelyeknek nemcsak irodalmi értékük nagy, hanem történelmünk formálásában is jelentős szerepük volt.

1848. március 13-án írta Petőfi a verset, a legismertebb magyar versek egyikét. Eredetileg március 19-én akarta elmondani. Az Ellenzéki Kör ekkorra tervezte, hogy Rákos mezején megünnepli a párizsi forradalom kitörését. A bécsi forradalom hírére azonban március 15-én Petőfi és a Pilvax kávéházban gyülekező fiatalok felgyorsították az eseményeket: Pesten is kitört a forradalom, amelyben a Nemzeti dalnak gyújtó hatása volt.

Az erős érzelmi azonosulást kívánó dal azonnali választ kér a megszólítottaktól, a hallgatóságtól. A refrénben újra és újra megismételt kérdésre a többes számban mondott eskü felel. A pesti forradalom költője is hivatkozik a magyarok régi dicsőségére és a nemzeti tudat egyik, hagyományosan fontos értékére, a szabadságra. A rabság és a szabadság éles szembeállítását végigvonul a versen - nincs más lehetőség, választani kell: vagy az egyiket, vagy a másikat. A mozgósító erejű Nemzeti dal 1848 egyik jelképpé emelkedett irodalmi emlékműve. Hogy nem lett belőle a franciák "marszáliai énekéhez" vagy a lengyelek "Nincs még veszve Lengyelország" című indulójához hasonló lelkesítő csatadal, annak valószínűleg az az oka, hogy nem készült hozzá időben megfelelő, könnyen énekelhető dallam.

A nemzeti himnuszhoz hozzátartozik ugyanis az énekelhetőség követelménye, hogy a zene is kifejezze, közvetítse azt a tartalmat, amit a költemény. A jelképpé vált irodalmi szövegek kultusza szorosan összefonódik a belőlük készült zenemű kultuszával. Hiszen a himnusz nemcsak közösen mondott imádságnak, hanem együtt énekelt dicséretnek is tekinthető, mely pótolhatatlan része a közösség ünnepeinek.

A Szózat zenéjét 1843-ban (Egressy Béni szerzeménye), a Himnuszét 1844-ben (Erkel Ferenc szerzeménye) mutatták be a közönségnek. A reformkor utolsó éveiben, majd 1848-49-ben lett a két költemény és ének igazi nemzeti jelképpé. Hiába tiltották őket az önkényuralom idején, népszerűségük nőttön nőtt. A Himnusz és a Szózatot is a nemzeti himnusz szerepében ismerték meg a következő nemzedékek. Hogy Erkel Ferenc megzenésítésében Kölcsey költeménye lett a nemzeti himnuszunk, abban bizonyára nagy része volt a zenének és az énekelhetőségnek. A 19. század végi millennium idején már egyértelműen a Himnusz került az első helyre. A nemzeti és állami ünnepek szokásrendje úgy alakult, hogy a Himnusz eléneklése a nyitány, a Szózat pedig a befejezés.

A kommunista önkényuralom idején a hatalom megkísérelte a nemzeti jelképeket átalakítani. A háromszínű zászlóra rákerült a szovjet birodalmi címerre emlékeztető állami címer, amelyen csak igen szerény szalag utalt a magyar nemzeti színekre. Nem véletlen, hogy az 1956-os forradalom első óráiban kivágták a zászlókból az önkényuralmat és idegen megszállást idéző címet. Így lett jelképpé a lyukas háromszínű zászló. Évtizedekkel később mások is így tettek: 1989-ben a volt Kelet-Németország és Románia forradalmárai szintén eltávolították a nemzeti

zászlóból az önkényuralmi jelképeket.

Közismert a történet, hogy nálunk maga a diktátor, a borzalmas emlékezetű Rákosi kérte föl az akkori legnagyobb zeneszerzőt, Kodály Zoltánt, hogy komponáljon új himnusz, Illyés Gyulát, a kitűnő költőt pedig a vers megírására kérte. A művészek erre nem voltak hajlandók. A Himnusz és a Szózat a kommunizmus alatt - csakúgy, mint március 15. ünnepe - alig tűrtnek számított. Ünnepélyes alkalmakkor igyekeztek csak a Himnusz zenéjét eljátszatni, az iskolákban a gépzene helyettesítette az éneket. Állami ünnepnek azt a napot tették meg, amikor 1945-ben a szovjet csapatok felszabadították a német megszállóktól Magyarországot, ami ugyanakkor a következő megszállás kezdetét jelentette.

1956. október 22-én fogalmazták meg az egyetemisták - Szegeden és Budapesten - 1848 mintájára pontokban, hogy mit kíván a magyar nemzet. A kívánságok között ott szerepelt a magyar nemzeti jelképek visszaállítása. A kommunista diktatúrával szembeszálló ellenzéki mozgalmak is a zászlójukra tűzték ezeket a követeléseket. Tették ezt abban a reményben, amiről Petőfi írt a Nemzeti dalban:

"A magyar név megint szép lesz,
Méltó régi nagy híréhez."